

POLYBIOS

DĚJINY III

(kniha VI–XVIII)

Přeložil
Pavel Oliva

ARISTA
BASET
2011

Raymond Weil – Claude Nicolet, Polybe, Histoires, Livre VI, Paris 1977;

Raymond Weil, Polybe Histoires, Livres VII–IX, Paris 1982;

Eric Foulon – Raymond Weil, Polybe, Histoires, Livre X (Foulon), Livre XI (Weil), Paris 1990;

Paul Pédech, Polybe, Histoires, Livre XII, Paris 1961;

Eric Foulon – Raymond Weil – Patrice Cauderlier, Polybe, Histoires, Livres XIII–XVI, Paris 1995.

Při přípravě poznámek jsem čerpal zejména z díla:

F. W. Walbank, A Historical Commentary on Polybius I (Book VI), Oxford 1957;

F. W. Walbank, A Historical Commentary on Polybius II (Books VII–XVIII), Oxford 1967.

ZLOMKY VI. KNIHY

Svědectví z Polybiova textu

1. Pak své vyprávění přeruším a podám výklad o ústavě Římanů /2/ a dále poukáži na to, jak jim zvláštní uspořádání ústavy pomohlo k tomu, že si nejen podrobili obyvatelé Itálie a Sicílie a ovládli Ibéry a Kelty, /3/ nýbrž nakonec po vítězství nad Kartágiňany pojali úmysl ovládnout celý svět (III 2, 6).

/4/ Až pojednám o událostech, k nimž došlo za téže olympiady v Řecku a dospěji k tomuto datu, podám, jak jsem již uvedl, zvláštní výklad o římské ústavě. /5/ Domnívám se, že takové pojednání je nejen důležité pro historické dílo, nýbrž že také poslouží hloubavým čtenářům a politikům pro tvorbu a úpravu ústav (III 118, 11–12).

/6/ Některý čtenář si snad položí otázku, v čem tedy vězí příčina toho, že Římané, kteří ovládli svět a mají nyní mnohem větší převahu než dříve, nemohou opatřit mužstvem tolik lodí, ani se vypravit na moře s takovými flotilami? /7/ Příčinu tohoto podivného jevu bude možno jasně pochopit, až se dostanu k výkladu o jejich ústavě. /7a/ Nechci o ní jen tak mimochodem hovořit a ani čtenáři by to nemohli náležitě sledovat. Tento krásný předmět studia je až do nynějška takřka zcela neznámý, protože z autorů, kteří o něm pojednávali, jedni projevili svou neznalost a druzí podali nejasný a zcela bezcenný výklad (I 64, 1–4).

/7b/ Předběžné sdělení má stejnou váhu jako úvod, ale je působivější, a protože je zařazeno do díla, zaujímá v něm současně bezpečnější postavení. Proto jsem se rozhodl tento

způsob používat v celém svém spise s výjimkou prvních šesti knih. Ty jsem opatřil úvody, protože předběžná sdělení se tam nijak nehodila (XI 1a, 4–5).

/7c/ V další knize po stručném připomenutí úvodního výkladu pojednám podle původního plánu o římské ústavě (V 111, 10).

/7d/ Diktátor se liší od konzulů tím, že každého z obou konzulů doprovází dvanáct liktorů a diktátora čtyřadvacet. Kdežto konzulové potřebují v mnohých záležitostech souhlas senátu, diktátor je velitel s neomezenou pravomocí, a když je ustanoven, jsou v Římě všechny úřady kromě tribunů lidu zrušeny. O tom nicméně hodlám podat podrobnější výklad při jiné příležitosti (III 87, 7–9).

/8/ O této věci jsem pojednal již dříve ve výkladu o ústavě (X 16, 7).

/9/ Já jsem v šesté knize přislíbil, že při vhodné příležitosti porovnáám výzbroj Římanů a Makedoňanů i způsob, jakým se obě vojska řadí do bitvy, a že poukáži na jejich vzájemné nevýhody a přednosti (XVIII 28, 1).

Zlomky z úvodu

2. Dobře vím, že se leckdo pozastaví nad tím, že místo abych nadále pokračoval v soustavném výkladu, rozhodl jsem se právě v této době pojednat o římské ústavě. /2/ O tom, že jsem to od počátku pokládal za jednu z nejpodstatnějších částí celého svého záměru, jsem se, myslím, zmínil již na více místech, /3/ zejména na začátku, v úvodu k svému dílu. Tam jsem poznamenal, že nejkrásnějším a nejprospěšnějším cílem mého úsilí je seznámit čtenáře s tím, jak a za jakého ústavního uspořádání se Římanům podařilo ovládnout v průběhu padesáti tří let téměř celý obydlený svět, což je zcela ojedinělá událost. /4/ Při posuzování záporných či kladných vlastností jednotlivých osob, pokud k němu přistupujeme odpovědně,

/5/ nezkoumáme údobí jejich života, které trávily v bezstarostném klidu, nýbrž kdy je postihlo neštěstí nebo kdy dosáhly úspěchu, /6/ protože opravdového muže můžeme prověřit podle toho, jak statečně čelí převratným proměnám osudu. Právě tak je třeba posuzovat i uspořádání státu. /7/ Jelikož neznám žádnou převratnější a větší proměnu, než jaká postihla v naší době Římany, zařadil jsem pojednání o ústavě právě do této doby.

/8/ Co nejvíce povzbuzuje hloubavé čtenáře a co jim přináší prospěch, je zkoumání příčin a možnost výběru toho, co je v každém případě nejlepší. /9/ Za hlavní příčinu úspěchu či neúspěchu musíme při každé události považovat uspořádání ústavy. /10/ Z ní totiž nejen jako z pramene vyvěrají veškeré úmysly a záměry činů, nýbrž také dosahují svého naplnění.

/11/ Nepravděpodobnost lži téměř omlouvá ty, kdo se jí dopouštějí.

O různých ústavách

3. U řeckých států, které často zaznamenaly rozmach, ale často zažily zcela opačnou proměnu, je snadné pojednat o jejich minulosti a předvídat jejich budoucnost. /2/ Je totiž snadné vylíčit známé skutečnosti a na základě minulých událostí není obtížné předvídat budoucnost. /3/ U Římanů však vzhledem k složitosti jejich ústavy není vůbec snadné vysvětlit současnou situaci ani předvídat budoucnost, protože neznáme zvláštnosti jejich vývoje ve veřejném i soukromém životě. /4/ Je proto třeba vynaložit nevšední pozornost a snahu, abychom získali jasnou představu o zvláštních rysech jejich ústavy.

/5/ Většina těch, kdo nás chtějí v tomto směru názorně poučit, hovoří o třech typech ústav, z nichž jeden označují jako království, druhý jako aristokracii a třetí jako demokracii. /6/ Můžeme se jich však, myslím, právem ptát, zda nám předkládají jen tyto ústavy nebo zda je považují za nejlepší. /7/ Myslím, že

se v obou případech mylí, neboť je zřejmé, že za nejlepší je třeba pokládat ústavu, která obsahuje všechny uvedené formy. /8/ Tento fakt můžeme doložit nejen teoreticky, nýbrž i prakticky, protože Lykúrgos jako první vytvořil tímto způsobem ústavu Lakedaimonů. /9/ A nelze také připustit, že jsou jen tyto tři formy. Známe přece také monarchické a tyranské státy, které se značně liší od království, ale v něčem se mu přece jen podobají. /10/ Všichni tito monarchové se proto, pokud mohou, uchylují k tomu, že si присvojují královský titul. /11/ Vznikl také značný počet oligarchických států, které se zdánlivě podobají státům aristokratickým, i když se od nich ve skutečnosti značně liší. /12/ A stejně tomu je i s demokracií.

4. Oprávněnost mého tvrzení vysvětlím z následující úvahy. /2/ Nemůžeme přece prohlásit za království každou monarchii, ale jen takovou, která je přijímána dobrovolně a v níž vládne spíše rozum než strach a násilí. /3/ Nelze také považovat každou oligarchii za aristokratickou, nýbrž jen takovou, kterou spravují vybraní nejspravedlivější a nejrozumnější muži. /4/ Právě tak není demokracií režim, v němž všichni mohou dělat, co chtějí a co je napadne, /5/ nýbrž jen takový, kde je starobylým zvykem ctít bohy, pečovat o rodiče, mít v úctě staré lidi a poslouchat zákony. Jestliže v takové obci převládá vůle většiny, je možno ji nazývat demokracií. /6/ Je proto nutno uvést, že je šest druhů ústav: tři, o nichž jsem se právě zmínil a o nichž všichni hovoří, a tři, které jsou s nimi přirozeně spjaty, to znamená monarchie, oligarchie a ochlokracie. /7/ Nejprve samovolně a přirozeně vznikne monarchie, po ní následuje a s ní se uspořádáním a zdokonalováním rodí království. /8/ To se promění ve spřízněnou špatnou formu, to znamená tyranii a po jejím odstranění vznikne aristokracie. /9/ Ta se přirozeně zvrhne v oligarchii, a když lid z hněvu nad křivdami předáků povstane, vytvoří se demokratický režim. /10/ Z něho časem v důsledku svévole a nezakon-

nosti vzejde k dovršení řady ochlokracie. /11/ Oprávněnost tohoto mého výkladu vysvětlím každému, kdo všechny tyto přirozené počátky, zrody a proměny sleduje. /12/ Jen ten, kdo viděl, jak se každá z těchto forem rozvíjí, je také schopen vidět vzestup, rozkvět, proměnu a zánik každé z nich a také, kde a jak se opět objeví. /13/ Soudím, že tento poznatek lze zvláště dobře uplatnit na římskou ústavu, protože její vznik, utváření a růst má přirozené příčiny.

5. Výklad o přirozeném průběhu změny ústav podal přesněji Platón a jiní filozofové. Pro složitost a obsírnost mu však jen málokdo porozumí. /2/ Pokusím se proto stručně vyložit to, co má vztah k pragmatické historii a k celkovému poznání. /3/ Ukáže-li se, že jsem při obecném vysvětlování něco přešel, další podrobný výklad mé opomenutí v dostatečné míře nahradí.

/4/ O jakých počátcích tedy hovořím a kde začínají vznikat ústavy? /5/ Jestliže v důsledku potopy, epidemie, neúrody či z jiných takových příčin dojde k záhubě lidí, což se, jak víme, již stávalo, a jak si uvědomujeme, jednou opět stane, /6/ kdy také zahyne veškeré umění a dovednost, po nějaké době však z těch, co přežili, jako ze semen, počet lidí opět vzroste. /7/ Je přirozené, že se za takové situace dají dohromady, protože jsou od přírody slabí, a že ten, jenž vyniká tělesnou silou a duševní odvahou, se postaví nezbytně do jejich čela a ovládne je. /8/ Tento jev pozorujeme u ostatních tvorů, kteří nejsou obdařeni rozumem, a vidíme, že ti nejsilnější z nich, například býci, kanci, kohouti a jim podobní, stojí v jejich čele. /9/ Můžeme předpokládat, že lidé zpočátku žili tímto způsobem, že se shromažďovali jako zvířata a že se podrobovali vedení těch nejsilnějších a nejzdatnějších. Měřítkem této vlády je síla a je možno ji nazývat monarchií.

/10/ Když se pak v takových společenstvích začne během doby prohlubovat soužití a soudržnost, vytváří se království

a tehdy se lidé poprvé seznamují s dobrem a se spravedlností a také s jejich protiklady.

6. Tyto poznatky vznikaly a rodily se následujícím způsobem, /2/ Všichni lidé přirozeně tíhnou k pohlavnímu styku a z něj se rodí děti. Když někdo z těch, kdo byli vychováni, neprojevuje v dospělosti vděčnost těm, kdo ho vychovali, a neposkytuje jim ochranu, nýbrž naopak o nich špatně mluví nebo se k nim špatně chová, /3/ je jasné, že přátelé jeho rodičů, kteří pozorovali a věděli, jakou péči a námahu vynaložili na výchovu a výživu svých dětí, jsou rozhořčeni a uraženi. /4/ Lidé se totiž od ostatních tvorů odlišují tím, že jsou obdařeni rozumem a soudností a zřejmě se nestává, že jim takové chování unikne, jak tomu je u ostatních tvorů, /5/ nýbrž že to zaznamenají a jsou tím rozhořčeni, protože hledí do budoucna a uvědomují si, že by se každému z nich mohlo něco podobného přihodit. /6/ A právě tak, když člověk, který se v nebezpečí dočkal něčí podpory a pomoci a neprokáže svému zachránci vděčnost, nýbrž mu ještě začne škodit, je jasné, že ti, kdo se to dozvědí, budou pohoršeni a rozhněvani a budou sdílet nevoli svého souseda, protože si představí sebe v podobné situaci. /7/ Z toho každý poznává význam a sílu povinnosti, což je počátkem a koncem spravedlnosti. /8/ A podobně, když někdo ochrání všechny před nebezpečím, postaví se a čelí útoku nejsilnějších zvířat, získává přirozeně přízeň a poctu lidu, kdežto ten, jenž se chová opačně, se setkává s opovržením a rozhořčením. /9/ Odtud zas vzniká u lidí oprávněná představa o tom, co je hanebné a co je čestné a jak se to od sebe liší. Čestné chování vyvolává obdiv a následování, protože je prospěšné, a hanebnému se lidé vyhýbají. /10/ Když tedy muž, který stojí v čele a má největší moc, získává vždy svou převahou ve znalosti potřebných věcí mínění lidu, jeho poddaní soudí, že každého odměňuje podle jeho zásluh, /11/ a poslouchají ho již nikoli ze strachu

před jeho silou, nýbrž spíše proto, že uznávají jeho úsudek a podporují jeho vládu, i když je již zcela starý, jednomyslně ho hájí a bojují proti odpůrcům jeho panování. /12/ Takto se nepozorovaně stal z monarchy králem, když odvahu a sílu nahradil rozum.

7. Tak se lidé poprvé seznamují s dobrem a se spravedlností i s jejich protiklady, tak začíná a rodí se skutečné království. /2/ Lidé totiž svěřují vládu nejen jim, nýbrž i jejich potomkům v přesvědčení, že ti, jež zplodili a vychovali takoví otcové, budou mít stejné zásady jako oni. /3/ A budou-li někdy s potomky nespokojeni, nevyberou si již vládce a krále podle jejich síly a odvahy, nýbrž podle jejich rozvahy a rozumu, protože získali zkušenost, jak rozdílně ty dvě vlastnosti působí. /4/ V dávných dobách si ti, kdo byli jednou vybráni a získali toto postavení, svou královskou moc udrželi až do stáří, opevňovali a opatrovali hradbami důležitá místa a získávali půdu, aby zajistili svým poddaným bezpečí a životní potřeby. /5/ Když o to usilovali, byli ušetřeni jakékoli pomluvy a závisti, protože se svým oděvem ani tím, co jedli a pili, neodlišovali od ostatních, nýbrž vedli stejný způsob života jako oni. /6/ Když však převzali vládu jako dědiční nástupci a když si zajistili bezpečí a dostatečné množství zásob, /7/ začali dávat průchod svým zálibám. Soudili, že vládci se mají od svých poddaných odlišovat zvláštním oděvem i přípravou a podáváním vybraných pokrmů a že se mohou bez zábran oddávat nevázaným milostným stykům a radovánkám. /8/ To vyvolávalo závist a rozhořčení, propukala nenávist a vášnivý hněv a království se změnilo v tyranii. Z toho pak pramenila snaha po odstranění vlády a připravovalo se spiknutí. /9/ Na něm se nepodíleli nejhorší muži, nýbrž ti nejušlechtilejší a nejdovádčivější, protože ti jsou nejméně ochotni snášet svévole mocných.

8. Když měl lid své vůdce a z uvedených příčin je v boji proti vládcům podpořil, království a monarchie byly zrušeny

a vznikal a tvořil se aristokratický režim, /2/ neboť lid chtěl jaksi projevit vděčnost těm, co svrhli monarchy, zvolil je za své vůdce a podrobil se jim. /3/ Ti zpočátku rádi tento úkol přijali, nade vše kladli obecný prospěch a svědomitě a pečlivě spravovali veškeré soukromé i veřejné záležitosti lidu. /4/ A zde opět, když toto postavení převzali od otců synové, kteří neměli zkušenosti se zlou dobou a vůbec neznali občanskou rovnost a svobodu projevu, nýbrž vyrostli od narození za nadřazeného postavení svých otců, /5/ oddávali se jedni chamtivosti a bezohlednému hromadění peněz, druhí pitkám a rozmařilému hýření, další znásilňování žen a únosům chlapců a převraceli tak aristokracii v oligarchii. /6/ Mezi lidmi opět vzrůstaly pocity podobné těm, o nichž jsem právě hovořil, a vládcí spěli k stejně neblahému konci jako tyrani.

9. Jakmile totiž někdo zjistí, jaká závist a nenávist se proti nim šíří, a pak se odváží proti vládcům mluvit a něco podnikat, jsou všichni lidé ochotni ho podpořit. /2/ Když je pobijí nebo vyženou, nepokusí se již postavit si do čela krále, protože mají ještě obavy z bezpráví, jehož se ti někdejší dopouštěli, ani svěřit veřejné záležitosti vybrané skupině, protože mají na paměti předchozí bezohlednost, /3/ a tak jim zbývá jediná nezkalená naděje a k té se uchýlí. Svou ústavu změní z oligarchie na demokracii a přijmou sami odpovědnost za správu veřejných záležitostí. /4/ Dokud žijí ti, co mají zkušenost se zneužíváním osobní moci, jsou se současným uspořádáním spokojeni a kladou důraz na rovnoprávnost a na svobodu projevu. /5/ Když však nastoupí nová generace a demokracii převzmou vnuci jejích zakladatelů, nepovažují již rovnoprávnost a svobodu projevu za něco mimořádného a chtějí vyniknout nad ostatní. Tato snaha se projevuje především u těch, co mají velký majetek. /6/ Ti začnou toužit po moci, a jelikož jí nemohou sami svými schopnostmi dosáhnout, utrácejí svůj majetek a všemožně lid lákají a svádějí.

/7/ Když svou nesmyslnou dychtivostí po slávě způsobí, že lidé přijímají dary a dožadují se jich, demokracie se začne rozkládat a mění se ve vládu násilí a pěstního práva. /8/ Lid si zvyká na to, že jej někdo živí, a očekává, že bude žít na cizí útraty, až se najde podnikavý a odvážný vůdce, jenž se pro svou chudobu nepodílí na správě obce. /9/ Zavládne násilí a pěstní právo, lid se srocuje, dochází k vraždám, k vyhánění občanů a k rozdělování půdy, až zcela zdivočí a najde opět pána a monarchu.

/10/ To je koloběh ústav, přirozená zákonitost, podle níž se ústavy střídají, proměňují a opět vracejí. /11/ Kdo to jasně pochopí, může snad pochybit v časovém odhadu budoucí ústavy, pokud však ve své předpovědi nepropadne zlobě nebo závisti, zřídka se ve zjištění růstu, úpadku či očekávané změny ústavy zmylí. /12/ Jestliže to aplikujeme na římskou ústavu, dospějeme nejlépe k poznatkům o jejím růstu a rozkvětu a také o proměně, k níž jednou dojde, /13/ neboť, jak jsem právě uvedl, tato ústava jako každá jiná na počátku přirozeně vznikla a rostla a také se přirozeně promění ve svůj opak. /14/ To bude možno si ověřit z mého dalšího výkladu.

10. Teď krátce pojednám o zákonodárství Lykúrga, neboť toto téma souvisí s mým výkladem. /2/ Lykúrgos totiž poznal, že všechny výše uvedené proměny probíhají přirozeně a nezbytně a uvědomil si, že každá ústavní forma je jednoduchá, spočívá na jediném principu a je nestálá, protože se rychle mění ve zvrhlou formu, která je jí blízká a přirozeně po ní následuje. /3/ Jako je rez zhoubou železa, červotoči a dřevokazi zhoubou dřeva a tyto látky, i když uniknou škodám zvencí, jsou zahubeny tím, co je nerozlučně provází, /4/ právě tak každou ústavu provází nějaká zhouba a následuje po ní: po království monarchický režim, /5/ po aristokracii oligarchický režim a po demokracii zdivočelá vláda pěstního práva. A jak jsem výše uvedl, všechny uvedené formy se

nevyhnutelně proměňují. /6/ Lykúrgos to předvídal, a proto nevytvořil jednoduchou a jednostrannou ústavu, nýbrž spojil v ní přednosti a zvláštnosti nejlepších ústav, /7/ aby se žádná nadměrně nerozvinula a neproměnila se ve svou přirozenou zhoubu, aby působení každé z nich bylo vzájemně vyvážené, aby se žádná z nich nepřiklonila na jednu stranu a ty další příliš nepotlačila, nýbrž aby neustálým vzájemným působením zůstala ústava po dlouhou dobu v rovnováze. /8/ Království chránila před domýšlivostí obava z lidu, jenž měl v ústavě dostatečnou váhu, /9/ a lid se opět neodvažoval vystupovat pohrdavě proti králům z obavy před geronty, kteří byli vybírání podle zásluh a stáli vždy všichni na straně práva, /10/ takže ta část, která byla zachováním tradice v nevýhodě, získala podporou a záštitou gerontů na moci a síle. /11/ Vytvořením takové ústavy zajistil Lakedaimoňanům svobodu na delší dobu než tomu bylo jinde.

/12/ Lykúrgos tedy na základě úvahy předvídal, jakým směrem a způsobem se zpravidla všechno vyvíjí, a vytvořil tak ústavu zajištěnou proti záhubě. /13/ Římané došli v uspořádání svého státu k stejnému výsledku, /14/ nikoli však na základě úvahy, nýbrž po bojích a zkouškách, z nichž si pokaždé vybrali to nejlepší řešení a tak dospěli k stejnému výsledku jako Lykúrgos a k nejlepší ústavě naší doby.

Rané období

11a. Tomuto sídlišti dali jméno Pallantion podle svého mateřského města v Arkadii. Někteří historici, mezi něž patří Polybios z Megalopole, však uvádějí, že toto jméno pochází od jinocha Pallanta, který tam zemřel. Byl synem Héraklea a Launy, dcery Euandra. Děd z matčiny strany mu na tomto pahorku navrhl mohylu a nazval to místo podle jinochova jména.

/2/ Nechtěl bych tvrdit to, co prohlásil Polybios: „Jsem přesvědčen, že Řím byl založen ve druhém roce sedmé olym-

piady.“ Nechtěl bych se bez ověření opírat o jediné svědectví zaznamenané na desce uložené u velkých pontifiků. /3/ Podle údaje Aristodéma z Élidy začínaly záznamy o atletech, přirozeně o vítězech, od dvacáté sedmé olympiady. Předtím nebylo žádné jméno zaznamenáno, protože o to v dřívější době nedbali. V dvacáté osmé olympiadě je zaznamenán Koroibos z Élidy jako první vítěz ve stadiu a tato olympias byla první, od níž začíná řecká chronologie. Totéž jako Aristodemos uvádí i Polybios.

/4/ Jak uvádí Polybios v šesté knize, u Římanů mají ženy zakázáno pít víno, pijí však tak zvané *passum*. To se vyrábí ze sušených hroznů a chutná podobně jako sladké víno z Aigosthenu a z Kréty. To pijí, když mají žízeň. Žena nemůže tajně pít víno, protože jednak k němu nemá přístup a zadruhé má každý den při prvním setkání políbit rodiče, rodiče svého manžela a také synovce. Jelikož neví, s kým se setká, dává si pozor. Stačí totiž, aby ochutnala víno, a není nutno ji usvědčovat.

/5/ Tento král zemřel, když panoval třicet devět let v naprostém míru a svornosti. (Sleduji především našeho Polybia, jež v přesnosti časových údajů nikdo nepředčí.)

/6/ Polybios v šesté knize: „Založil také město Ostii na Tiberu.“

/7/ Lucius, syn Démaráta z Korinta, se odebral do Říma se sebedůvěrou a s vědomím svého bohatství. Byl si jist, že díky svým schopnostem zaujme vedoucí postavení ve správě obce. Jeho manželka měla kromě jiných užitečných vlastností předpoklady k tomu, aby ho ve veškerém jeho úsilí podporovala. Když přišel do Říma a získal občanství, usiloval ihned o dosažení královské hodnosti. Svou štedrostí, přirozenou obratností a zejména vzděláním, které si osvojil, se zalíbil vládci a získal jeho přízeň a důvěru. Časem u něho dosáhl takové obliby, že se s Marciem podílel na správě a řízení

ANTICKÁ KNIHOVNA

SVAZEK 12

TITUS
LUCRETIUS
CARUS
O PŘÍRODĚ

(DE RERUM NATURA)

SVOBODA 1971

28.2.2007

Věda a slovo to popře a vyvrátí stěží,
když tolik věcí se děje dle pevného řádu.

Přichází Vesna a Venus, před nimi kráčí
Venušin křídlatý posel a Zefyru v patách
matka Flóra jim všady plnými hrstmi
nádherné barvy a vůně do cesty sype.
Pak přijde suché Léto a v parnu a prachu
je provází Ceres a z půlnoci vanoucí pasát.
Za nimi kráčí Jeseň a s bakchami Bakchus,
potom se počásí mění a strhnou se větry,
hřmí to nad Volturem a z jihu se blýská.
Pak přinese slunovrat sněhy a lenivé ledy,
za ním jde Zima a zuby jí jektají mrazem.

Tím menší je div, když se v určitých obdobích měsíc
utváří nový a v určitý čas zase hyne,
když tolik věcí se stává v určitou dobu.
Podobně zatmění slunce a lopota luny
může mít, jak už tušíš, několik příčin.
Proč by mohl jen měsíc brát sluneční světlo
zemi a tarasit nad ní to nebeské zřídlo,
temným terčem mu planoucí paprsky cloně?
Proč by mu nemohlo světlo vždy v určitou dobu
křísit těleso jiné, jež postrádá svitu?
Proč by nemohlo slunce vždy v určitou dobu
zemdleno tratit svůj žár a světlo si křísit,
kdykoli pro oheň neblahá opustí místa,
jež mají moc mu plameny hasit a hubit?

Proč jenom země by mohla oplátkou luně
ukrádat světlo a svrchu jí zaclánět slunce,
když kuželem chladného stínu se za novu sune:
proč v tentýž čas by nemohlo těleso jiné

pod lunu vbíhat a putovat přes kotouč slunce
a načas mu paprsky přervat i záplavu záře?
Pakliže vlastním leskem se honosí luna,
což nemůže umdlévat v určité končině kosmu,
když mívá místa, jež nepřeji jejímu jasu?

HOTOV JE VÝKLAD, proč v moři modrého kosmu
a na jaký způsob se děje to nebo ono:
teď složitý oběh slunce i klopoty luny
už znáš, i síly a příčiny, které v tom vězí,
i kterak mohou své světlo tratit a mizet
a náraz okrsek zemský potopit do tmy,
jako by zamkly víčka — pak otevrou oči
a sršíce bělostným jasem naň shlížejí znova.
K mladosti světa se navracím nyní a k zemi,
k nivám měkkým a k novému plodu, jež nejdřív
vydaly na den a svěřily bujnému větru.

Nejdříve plemeno bylin a bujarou zeleň
vydala pod svahy země a na každé pláni
v zelených barvách se zaskvěly květnaté louky
a bylo dáno růst jak o velkou cenu
do vzduchu prudce a bezuzdně rozličným stromům.
Jako když srst a štětiny na těle savců
vyrazí nejdřív a peří na těle ptačím,
tak i z mladistvé země se nejdříve zvedla
tráva a větve; pak zrodila smrtelné tvory,
rozličné, četné a stvořené na různý způsob.
Vždyť bytosti živé by spadnout nemohly z nebe
a pozemní živočich nevzejde ze slané tůně.

Příjmení „matka“ se proto dostalo zemi
právem: ze země přece se zrodilo všecko.
Dodneška nemálo živoků povstává z hlíny,

zplozeno deštěm a vlhkým slunečním teplem;
tím méně je divu, že tehdy jich povstalo více
a větších, pěstěno nebem a mladistvou zemí.

Nejdříve pernatá zvěř a rozliční ptáci
jarem vysezení se klubali z vajec,
jako když cikády v létě své kulaté kukly,
žíru a života lačny, teď svlékají samy.
Až tenkrát vydala země i člověčí plémě.

V nížinách bylo vlhka a tepla až nazbyt,
a proto tam, kde se našla příhodná půda,
dělohy rostly a tkvěly kořeny v zemi;
ty pukly, když přišel čas a hotové plody
se tlačily z vlhka ven a mířily na vzduch;
v ta místa pak příroda skláněla průduchy země
a z otvoru žláz je nutila vydávat šťávu
podobnou mléku — tak podobně, jako když nyní
sladkým mlékem se rodiče naplní nadra,
an veškerý pokrmu příliv se obrací do nich.
Robátka krmila země a šatilo teplo,
lože jim stlala hebká a bujará tráva.

Mladý svět ještě neznal třeskutých mrazů
ani úmorných veder a divokých smrští.
Vše rostlo rovnoměrně a sbíralo síly.

Proto ano, ba ano! to příjmení „matka“
má země právem, neb lidstvo povila ona
a v určitý čas i všecky živoucí tvory,
co se jich honí a hemží hluboko v horách,
a zároveň nebeské ptactvo pestrého peří.
Že však nějaká mez musí pro plodnost platit,
ustala jako žena, jež zeslábne stářím.

Čas totiž celý svět s jeho tvárností mění,
z jednoho stavu se všecko obrací v druhý,
nic nevydrží být sebou, všecko je v toku
a všecko přetváří příroda v podobu novou.
Jedno vadne a trouchniví, umdleno věkem,
a pod tím už pučí druhé a dere se z prachu.
Tvárnost celého světa tak převrací doba,
z jednoho stavu se země obrací v druhý,
nemůže už, co kdysi, a nosí zas nové.

ZKUSILA TEHDY ZEMĚ i nejednu zrůdu
stvořit, podivné tváře a podivných údů,
cvikěře, napůl muže a zpolovic ženu;
beznohé tvory a podobné bezruké trupy,
ba němé bez úst a slepé bez obličejů
a bezmocné s údy kol dokola srostlými s tělem;
ti nemohli nikam na krok a nemohli robit
ani uhýbat zlému a brát, co je třeba.

Takové zrůdy a nestvůry tvořila země —
zbytečně: možnost vyrůst jim příroda vzala,
sladkého rozkvětu věku se nemohly dotknout,
ani se s rozkoší snoubit a nalézat pokrm.
Vidíme totiž, že tvor má nemálo potřeb,
má-li se množit a zachovávat své plémě:
především pící, pak cestu, kudy by sítě
mohlo vytékat z těla, když povolí údy,
a konečně to, co by samce i samici spjalo,
tak aby vzájemnou slast si sdíleli oba.

Nemálo zvířecích druhů tak vymřelo nutně;
nemohly mláďata mít a se nemohly množit.
Co vdechuje živný vzduch, to všecko, tu čeled
uchovávala a chránila od první chvíle

síla anebo lest nebo konečně rychlost.
Mnoho je těch, které přežily, protože lidem
užitek nosí a my jsme je v ochranu vzali.

I chránila dravé lvy, to plenivé plémě,
síla, lišky zas lest a jeleny rychlost.
Psi však, lehkého spánku a věrného srdce,
a všechny druhy, jež vzešly z domácích zvířat,
stejně rohatý skot jako rounaté ovce —
to všechno, Memmie, lidem je v ochranu dáno;
ta zvířata prchala šelmám a hledala pokoj
a štědrou pící, již sklízají bez vlastní práce
odměnou za to, že my z nich užitek máme.
Kterým však to ani ono nebylo dáno
a na vlastní pěst si nemohou žít, ani lidem
nějaký užitek dávat a bezpečně za to
pod naší ochranou jíst a své zachovat plémě —
ta arci padla v plen a za kořist jiným,
v tenatech vlastního osudu vězíce všecka,
až řízením přírody celá ta odrůda zašla.

Jen kentauři nebyli nikdy, vždyť dvojtělá zrůdy
o dvojí přirozenosti a s dvojími údy
různého druhu jsou nemožné; žádná ta půlka
v podvojném těle by nemohla stačit té druhé.
I s myslí tupou je možno to poznat: viz další.
Bujný oř je v rozkvětu o třetím létě;
ne tak hoch; vždyť leckdy i tříleté dítě
ve spaní prs a mléčnou bradavku hledá.
Potom když síla už opouští statného k stáru
hřebce a z umdlených údů se vytrácí život,
v tom věku hoch teprv začne rozkvétat v muže
a na jeho lících se zalíní hedvábné chmýří.

Tož nevěř, že zkrížením koňských a člověčích semen
by mohli kentauři vzniknout, a nevěř mi na ně,
ani na Skyllly s dravými psy místo boků,
obludy napolo mořské a podobné zrůdy,
u kterých vidíme vespolek nesvorné údy;
ty nedospívají a nesílí ve stejnou dobu,
aniž současně stárnou, když nastane stáří;
různá je vzněcuje Venus a žijí si různě
a jedno a totéž jim není vítáno v těle.
Vidíme často, jak tloustnou po bohlelavu
bradaté kozy — a pro nás je smrtícím jedem.
Plavého lva může po těle popálit plamen
a zpražit ho o nic méně než jiného tvora,
každého z masa a krve, ježž zrodila země;
kde by se vzala ta Chimaira o trojím těle,
odpředu lev, vzadu had a uprostřed koza,
chrlicí z trupu a z tlamy horoucí oheň?

Kdo tedy myslí, že z lůna mladistvé země
a pod novým nebem se taková zvířata líhla,
a vychází přitom jen z holé představy mládí,
ten může vypouštět z úst i leccos v ten smysl,
jako že potoky zlata se řinuly krajem
běžně a stromy že drahými kameny kvetly,
nebo že člověk se zrodil s tak dlouhými údy,
že překročit široké moře mu nebylo těžké
a rukama dokola zatočit oblohou celou.

Přemnoho semen se sice skrývalo v půdě
v ten prvotní čas, kdy vydala živoky země;
není však stop, že by došlo k míšení zvířat,
že údy rozličných druhů by srůstaly spolu;
vždyť z toho, co bují a dere se ze země podnes,
obilí, ovocné stromy a rozličné býlí,

z toho nevzniká nic jako srostlina rostlin —
nýbrž věc každá se vyvíjí po svém a všechno
dle pevného zákona přírody zůstává různým.

TEHDEJŠÍ LIDÉ, že žili venku a z drsné
se zrodili země, ti o mnoho drsnější byli,
stavění v nitru z větších a silnějších kostí
a po těle dotuha mocnými svázání svaly:
mráz nebo horko jim mohly ublížit těžko
či nějaký nezvyklý pokrm či tělesný neduh.
Po celá léta, co na nebi kroužilo slunce,
vedli potulný život a podobný zvěři.

Ohnutý pluh tehdy neřídil svalnatou rukou
nikdo a pláň ještě neuměl radlicí drtit,
ani do hlíny zahrabat mladinkou odnož
a přestárlé haluze se stromů sřezávat žabkou.
Co dalo slunce a déšť, co zrodila země
od sebe sama, ty dary stačily srdci.
Žaludy, ovocem dubu, se živilo tělo
a takových malvic, co vídáš za zimní doby
dozrávat na planikách a rudě se barvit,
tenkrát mnoho a větších skýtala země.
V rozpuku mladosti svět dával štědře i jiné
plodiny hrubé — a skvělé pro bídné lidi.

K tišení žízně je řeky a studánky zvaly,
jako když z velehor tekoucí průzračná voda
nyní žíznivou zvěř až zdaleka volá.
Ze svých toulek i lesní jeskyně znali,
příbytky nymf, kde štědře se řinoucí zřídlo
smáčelo balvany, kluzké a vlnami vlhké,
balvany vlhké, jak shůry padalo na mech
a prýštilo přitom a tryskalo z roviny dole.

Neznali služeb ohně a neměli kůže,
v odění sblečené šelmě se neoblékali;
sídlili v dutinách skal a v hájích a hvozdech
a doprostřed houští své špinavé skrývali údy,
nucení vání větru a deště se chránit.

Obecné dobro ctít ještě nemohli, žádný
neznali mrav mezi sebou či vzájemný zákon.
Komu štěstěna přála, ten popadl kořist,
sám od sebe živ a zdrav být dovedl každý.

Po lesích těla i k lásce splétala Venus;
odbrojovala každou buď vzájemná vášně,
neb mužův bujarý chtíč a mohutná síla
neb odměna: žaludy, mukyně, vybrané hrušky.

Nadání úžasnou silou i v rukou, i v nohou,
lovili po lesích rozličná plemena šelem
pomocí kamení z praků a těžkého kyje.
Těch většinu dovedli skolit, jen před málokterou
se skryli a v noční čas jak ježatí kanci
ukládali svá nahá a kosmatá těla
na holou zem, kde si ustlali v listí a chrastí.

Za noční tmy jim nepřišlo shánět se s nárkem
po dni a slunci a bloudit v zděšení krajem,
nýbrž čekali tiši a zmámeni spánkem,
až růžová pochodeň slunce dá obloze světlo.
Ježto už od malička si uvykli vídat,
kterak se světlo a temno střídavě rodí,
nikdy se nemohlo stát, že by upadli v údiv
anebo bázeň, že zemi pokryje věčná
noc a sluneční světlo jí odejme navždy.

Větší starost jim ubohým dělaly šelmy,
pro které zhusta se nemohli v pokoji vyspat;
tu přechali, vyštívání z lože a skalního bytu,
když přišel mohutný lev nebo zpěnná svině,
a přenechávali v hrůzné a hluboké noci
litému hosti své doupě, vystlané listím.

Tehdejších lidí jen o málo více než dnešních
sladký život a světlo ztrácelo s nářkem.
Do spáru dravců se každý lehčeji dostal,
živé žrádlo a sousto pro jejich zuby,
a háje, hory i doly svým úpěním plnil,
vida se zaživa pohřbena v živoucí hrobce.
Kdo však, rozsápán zpola, se útekem spasil,
ten pak na strašné rány si třesoucí dlaně
tlačel, strašlivým hlasem sám po smrti volal,
až nakonec v ukrutných bolestech života pozbyl,
bez pomoci a na rány neznaje léku.

Jediný den však nenosil tisíci mužům
v bitevním poli smrt a hladina mořská
na skály lodi i s plavci nehnala v bouři.
Zbůhdarma leckdy se dmulo a běsnilo moře,
lehce zas odkládalo své jalové hrozby
a nikoho nemohly v hlubokou záhubu zlákat
na klidné hladině lživě se smějící vlny.
Neznali ještě to všetečné řemeslo plavčí.

Tenkrát nosila smrt jejich umdleným údům
o jídlo nouze — nás naopak blahobyť hubí.
Nejednou bezděky sami se napili jedu —
dnes čiperněji ho umíme namíchat jiným.

KDYŽ PAK POZNALI chaty a kůže a oheň

a s mužem žena se spojila pod jednou střechou
.....
známy, když viděli dítky, jež přivedli na svět,
tenkrát lidské plémě už začalo krotnout.
Zavinil oheň, že tělo zchoulostivělo,
mrazy pod širým nebem už snášelo hůře,
Venus mu ubrala sil a rozkošné děti
urputnou povahu rodičů zlomily lehko.

Sousedé tenkrát se začali spojovat k družbě,
už nechtíce bezpráví páchat a navzájem snášet,
a děti i pohlaví ženské si v ochranu dali,
neladně skřeky i posušky naznačující,
že se slabými by všichni měli mít soucit.
Nicméně svornost se nemohla obecně ujmout.
Část větší a lepší však plnila úmluvu svatě;
sic lidstvo by bývalo zašlo už tenkrát všecko
a bylo by nemohlo dnešku se plozením dožít.

PŘÍRODA PŘIMĚLA rozličné vydávat zvuky
jazyk a jména věcí mu potřeba vnukla
přibližně tak, jako nyní, když neznalost mluvy
nutí děti si pomáhat posušky sama
a ukazovat kol dokola na věci prstem.
Tvor každý cítí svou sílu a hledí jí užít:
dříve než rohy se býčkoví prořežou z čela,
doráží jimi hněviv a urputně trká;
podobně lvíče a pardálí mládě se brání
všemi čtyřmi a zuby nehty už tehdy,
když se mu drápy a tesáky teprve tvoří.
Každé ptačí mládě se svěřuje křídlu,
jak vidíš, a spásu hledá jen v třepotu perí.

Věřit tedy, že někdo obdařil věci

jménem a prvním slovům že naučil lidstvo,
je bláhevost; jak by byl mohl ten člověk dát názvy
 všemu a tvořit svým jazykem rozličné zvuky
 v době, kdy druzí to určitě nemohli umět?
 Mimoto jestliže předtím si neřekli jiní
 navzájem nic, jak dospěl ten jediný k pojmu
 užitečnosti a odkud on obdržel první
 tu schopnost, že věděl, co chce, a v duchu to viděl?
 Ostatně zkrátit mnohé, to nemohl jeden
 a nutit je, aby si přáli se slovíčkům učit.
 Trudno udílet rady a vykládat hluchým,
 čeho je třeba; k tomu by nebyli svolni
 a zvuku nezvyklých slov by nedovolili
 pro nic a za nic dál jim do uší bušit.

Konečně, co je vlastně tak divného na tom,
když nadáno hlasem a jazykem plemeno lidské
dle rozličných pocitů nazvalo předměty různě?
 Vždyť i ta nemá tvář a divoké šelmy
 ozývají se různě a jinak dle toho,
 zda se v nich nítí bol nebo strach nebo libost.
 Však je to vidět i z věcí každému zjevných.
 Když molosská fena se podráždí, vrčí a cení
 z veliké masité tlamy své tesáky ostré,
 docela jinak zní její hněvivé hrozby,
 než když už spustí a štěkotem naplní všecko;
 když ale jazykem něžně svá štěňata líže
 nebo je kojí, a třeba má mohutné zuby,
 v širokém rozvoru dásní je přenáší jemně,
 zní její mazlivé mručení docela jinak,
 nežli když zůstane sama a ve dvorku vyje
 anebo skrčena kňučí, když uhýbá ráně.

Nemyslíš také, že ržání hřebce zní jinak,

když mezi klisnami mlád a v bujarém věku
 ostruhou křídlatce Amora pobodnut řadí
 a když zařičí k boji zpod širokých chřípí
 anebo celý se třesa smrtelně chroptí?
 Konečně pernatá zvěř a rozliční ptáci,
 ostříži, rybáři-orli a potápky, do vln
 a mořské sláně když slétají pro žír a žrádlo,
 jiným skřekem se dávají slyšet než tehdy,
 když se o sousto rvou a o kořist perou.
 Ba krákavý zpěv se mění některým ptákům
 zároveň s povětrností; prý stařeny vrány
 a havrani věští deště a volají vodu
 a někdy předpovídají i větry a vichry.

Když tedy rozličné pocity nutkají zvíře,
 ač je to nemá tvář, se ozývat různě,
 oč více je podobno pravdě, že tenkrát lidé
 dovedli rozličným věcem dát rozdílná jména!

V těchto věcech snad cosi postrádáš mlčky:
byl to blesk, který pozemským lidem dal oheň
prvně, a z něho se každý rozžehl plamen;
 vždyť ledacos chytá, jak vidíš, od ohně z nebe
 a hoří, jakmile podpal dá nebeské pásmo.
 Ale i koruna stromu, když zmítána větrem
 se klátí a druhému stromu se do větví opře,
 může tou silou a třením vykřesat oheň
 a občas vyšlehne plamen a horoucí horko,
 jak se o sebe drhnou ty sněti a kmeny.
 Oheň mohlo dát lidem i jedno, i druhé.
 Žárem ohně pak vařit doměkka jídlo
 je navedlo slunce; vždyť viděli v polích, co všecko
 v přívalu jeho tepla a paprsků zraje.

STAROU STRAVU a bývalý život den ze dne
ohněm a novými věcmi je učili měnit
ti, kteří duchem a důmyslem předčili druhé.
Začali zakládat města a budovat hrady
— pro sebe útočiště a královskou pevnost —
pole rozdělili i stáda a dali
každému podle vloh a krásy a síly.
Mnoho platila síla a slynula sličnost.

Později vynašli jmění a našli zlato,
jež vážnost k síle a kráse zlehčilo lehko;
vždyť i ta nejhezčí těla a největší reci
zpravidla bohatšího se stoupenci stanou.
Zato čím život se spravuje pravidlem pravdy,
pro toho veliký poklad je v pokoji srdce
z mála si žít; neb skromný nemívá nouzi.

Nicméně dychtili lidé být slavní a mocní
a tak na pevný základ své postavit štěstí,
aby si v blahobytu a v pokoji žili —
marně: neb ti, co se derou k vrcholu moci,
naplnili tu cestu nebezpečími
a jako blesk ještě z vrcholu člověka sráží
závist nejednou v hanbu a ponurý Tartar.
Závist jako blesk totiž spaluje ráda
vršky a vůbec vše, co je nad jiné vyšší;
proto je lépe žít jako poddaný v klidu
než troufat si řídit říši a na trůně sedět.
Nech je, ať marně a zemdlení krví se potí,
v chtivosti slávy se pachtíce po úzké stezce;
myslí dle cizích úst a po věcech touží
věříce spíše uším než vlastnímu smyslu —
tak tomu bylo a jest a budoucně bude.

Ruso

Zabili tedy krále a ležela v prachu
odvěká veleba trůnu i vznešené žezlo;
temene slovutný skvost a koruna v krvi
bez důstojenství se octla pod patou lůzy;
rádo se po tom šlape, co budilo hrůzu.
Nejhorší sběr a dav se tak dostaly k moci,
jelikož úřad a vládu chtěl pro sebe každý.

Potom je naučili si starosty volit,
zavedli práva a závazné zákony dali;
ten násilnický život už unavil lidstvo,
umdlené od samých půtek; tím raději samo
pod jármo práva a zákona sklonilo šíji.
Dřív byli v hněvu hned hotovi k lítější pomstě,
nežli by směli dnes dle řádu a práva;
proto ten dravčí život se zošklivil lidem.

Odtehdy před tresty strach nám ztrpčuje život.
Ve vlastní tenata viník a násilník padá,
odkud vyvstalo zlo, tam se zpravidla vrací
a nesnadno žije v klidu a v pokoji člověk,
jenž mírovou dohodu obce svým jednáním ruší.
I když snad unikne bohům i lidskému rodu,
potají zoufá, že věčně to nebude možné;
lecko se prý už prozradil, hovoře ze sna,
nebo že horká nemoc naň přišla a blouznil;
skrývaný zločin a hřích tak najevo vyšel.

CO K VÍŘE V BOŽSTVO a v bohy plemena celá
přivedlo, proč je po městech oltářů plno,
proč každý rok se obětní slavnosti slaví,
v mocných státech a střediscích slynoucí slavně,
a kde se v člověku bere až podnes ta bázeň,
že bohům další a další svatyně staví

po celém světě a pouť k nim o svátcích koná —
toho příčinu vypsát je nepříliš těžké.

Vždyť smrtelné plémě už tenkrát vídalo bohy,
jejich olbřímí těla a spanilé tváře
při plném vědomí, bdíc a častěji ve snách.
Těm tedy přikli i smysly, protože údy
je viděli vládnout a hovořit vznešená slova,
hodná té líbezné tváře a mohutné síly —
a život jim připsali věčný, neb podobu stejnou
a krásu vždy nezměněnou ty vidiny měly,
a hlavně v té víře, že bytosti takové síly
žádná síla tak lehko nemůže zdolat.

I blaženost bohů si mysli nezměrně větší,
protože před smrtí bázní z nich netrpí nikdo,
i proto, že v snách je vídali lehounko konat
spoustu divů a byla to pro ně jen hračka.

Mimoto viděli nebe dle pevného řádu
se točit a ročně se rozličná období vracet
a nebyli s to si vysvětlit, proč se tak děje;
i nezbylo jim než vložit do rukou bohů
všecko, a jejich vůle že spravuje všecko.

Za sídlo bohů a domov určili nebe,
protože nebem se kutálí slunce i luna,
luna i den a noc a mlčící hvězdy,
létavice i komety, bloudící v temnu,
mračna a déšť a sníh a větry i kroupy,
blesky a dravý rachot a hroživé hromy.

Ó neblahé lidské plémě, proč takové skutky
připsalo bohům a s nimi i zavlou zlobu!
Jakou to metlu si upletli na sebe sami,
co na nás ran, jak mnoho slz našim dětem!

To není zbožnost, co chvíli se s pokrytou hlavou
utíkat k soše a obcházet kdekterý oltář
či tváří k zemi se vrhat a rozpínat ruce
před chrámy bohů či oltáře dobytčí krví
bohatě skrápět a hromadit na sliby sliby —
nýbrž s pokojem v duši se na všecko dívat.

Kdykoli vzhledneme k velebné nebeské klenbě,
k éteru tkvícímu výše než třaslavé hvězdy,
a trati slunce i luny nám na mysl přijdou:
tu v našem srdci, už jinými stísněném strastmi,
začne zvedat hlavu a procitne další
starost, zda po různých kruzích ta souhvězdí bílá
snad nevodí nějaká božská nám neznámá mocnost.
Chybí nám totiž v těch pochybách odpověď na to,
zdali měl nějaký vznik a počátek vesmír
a má-li i mez, až po kterou ohrady světa
a mlčící sféry svou lopotu vydrží snášet,
či zdali bez konce bytí jim bohové dali,
tak aby po všechen čas se točice mohly
vzdorovat tvrdému náporu věčného věku.

A v kterém těle by nestydlo obavou z bohů
srdce a pod kým se nelomí kolena děsem,
když strašlivou ranou blesku se spálena země
třeše a po celém nebi se rozléhá rachot?
Netrnou kmeny a národy, netrhnou sebou
králové pyšní, jak boží je ranila bázeň,
že snad nastává čas, aby pykali těžce
za každý ohavný skutek a rouhavé slovo?

Stejně když mořská bouře a divoký víchř
i velitele i loďstvo vlnami vláčí
a zároveň početné pluky a válečné slony:

což nečiní sliby a neprosí bohy i bouře,
 modle se vyděšen o klid a o šťastný vítr?
 Nicméně marně: je nejednou zběsilou smrtí
 zachvácen stejně a unášen k mělčinám smrti.
 Tak velice doléhá jakási neznámá síla
 na lidské věci, i z prutů svázaných krásně
 si šašky tropí a po krutých sekýrách šlape.

Když konečně pod námi země se kymácí celá,
 když padají zborcena města či hrozí se zhroutit:
 jaký tu div, že lidstvo nad sebou zoufá
 a mocnosti velké i bohů zázračné síly
 nechává ve světě dál, aby řídily všecko!

ZBÝVALO OBJEVIT MĚĎ a železo, zlato,
 stříbro zároveň zvážít a olovo zkusit,
 když obrovské hvozdy žár ohně obrátil v popel
 vysoko v horách, snad založen nebeským bleskem;
 mohly ho vznítit i po lesích válčící kmeny,
 na nepřátele hrůzu tak chtějíce pustit;
 snad úrodná pole, když půda byla tak žírná,
 hodlali zvětšit a pastviny obrátit v role,
 či pobít více zvířat a zbohatnout lovem;
 dřív totiž lovili ohněm a chytali do jam,
 než věšeli v lese léč a honili se psy.
 Ať se vzal odkudkoli ten plamenný požár:
 když praskaje hrozně i s dlouhými kořeny všechny
 porosty strávil a ohněm propálil hlínu,
 ze žhavých žil se do prázdných prohlubní půdy
 lily a stékaly stružky stříbra a zlata,
 pramínky mědi a olova. Když je pak našli
 už ztuhlé, jak v hlíně se jasným blýskotem svítí,
 zvábeni jejich hladkou a třpytivou krásou,
 sbírali je, a hle! měly podobu štěrbin

a každý kousek byl věrným odlitkem škvíry.
 Tu dostali nápad, že dají se roztavit teplem
 a v libovolné tvary a podoby slévat,
 ba že je možno je kout a vytepat v čepel
 nad pomyšlení tenkou a jakkoli ostrou
 a nástroj mít, s nímž by mohli porážet lesy,
 dříví štípat a nahladko hoblovat klády,
 jakož i prorážet, vrtat a otvory hloubit.
 Napřed to zkoušeli dělat i zlatem a stříbrem
 o nic méně než mocí tvrdého bronzu —
 marně: ty kovy to nezmohly, tupěly, měkly
 a nesnášely tak dobře tu robotu tvrdou.

V úctě chovali bronz a zhrdali zlatem,
 že je neostré, chabé a neužitečné;
 teď upadl bronz a zlato se nadevše cení.
 Letící čas nese nové časy i věcem.
 Co mívalo cenu, to není nakonec ničím,
 namísto toho se z temnoty dere věc jiná,
 je žádoucnější den ze dne a chválami slyne,
 a kdo ji získá, má u lidí úžasnou úctu.

Nyní ještě, jak našli železnou rudu,
 toho se, Memmie, sám už domyslíš lehko.
 Nejstarší zbraň byly ruce, zuby a nehty,
 kameny, jakož i klacky, jež urvali v lese,
 a plameny, jakmile na oheň pračlověk přišel.
 Vlastnosti bronzu a železa poznali potom.

Avšak dříve než železem robili bronzem,
 který je kujnějším kovem, a bylo ho více.
 Bronzem kypřili půdu a bronzovou zbraní
 bouřili v boji, s ní hlava nehlava bili
 a loupili pole i stáda: před jejím ostřím

netěžko couvalo nahé a bezbranné všecko.
Pozvolna železný meč potom ovládl pole,
měděný srp svou podobou vzbuzoval posměch,
útroby zemské se jali ocelí ruchat
a ošidný boj se vyrovnal pro obě strany.

PŮVODNĚ NA KOŇSKÝ HRBET si oděnc sedal,
zvíře obracel uzdou a pravicí sekal;
s vozem a dvojspřežím v seč se později pouštěl,
s dvojspřežím zase dřív než se čtverospřežím
a nakonec nasedal na vůz, jež obrnil srpy.
Potom s chapadlem hada své ošklivé slony
s baštami na zádech Punové uvykli rány
v bitvě snášet a Martovy legie plašit.
Po zbrani zbraň tak plodil neblahý nesvár,
postrach pro lidské plémě, když propukne vojna,
a válečné hrůzy se stupňovaly den ze dne.

V bitevním poli to také zkoušeli s býky
a zkusili pustit i kance na lité vrahy.
Podobně mohutné lvy asi pustili napřed
i s krutými krotiteli a biřici s biči,
aby je mohli řídit a podržet v poutech —
marně: rozohnění v tom krveprolití
dělili zběsilí vlastní i protější tlupy,
hroznou hřívou své hlavy vlajíce všady;
jezdci pro samý řev své splašené koně
nemohli upokojit a usměrnit uzdou.
Lvice podrážděny se vrhaly skokem
zevšad a tlamou se po jedněch odpředu hnaly,
a kdo netušil nic, toho odzadu braly
a vítěznou ranou ho strhly v objetí k zemi,
zaťavše do něho drápy a zuřivé zuby.
Shazovali a šlapali býci své pány,

koňská břicha a boky na rohy brali
zespod a zemi jak divocí kopyty ryli.

Mocnými kly své spojence vraždili kanci,
ve vzteku zlomená kopí svou brotíce krví,
a bez rozdílu jezdce i pěšáky kláli.
Před divým klem totiž zvířata uskakovala
stranou, i na zadní nohy se stavěla vztykem —
marně: s přeťatými už šlachami pádem
těžkým jak dlouhá, tak široká padala k zemi.

A která si dříve, jak mysli, zkrotili doma,
ta viděli zdivočelá v tom divokém díle,
v krvi a křiku a zmatku a hrůze a hluku
a ani část jich už nemohli nazpátek přivést:
všeliké šelmy se totiž rozprchly všecky,
jako když dnes se špatně spoutaní sloni
rozutekou a zle své řidiče zřídí.

Leč pro vítězství to lidé dělali sotva,
spíš aby ztrápili druhé — a zemřeli sami,
když zoufali nad svým počtem a neměli zbraně;
ačli to provedli vskutku. Je nesnadno věřit,
že by nebyli předem to tušili v duši,
co hrozného zla z toho vzejde pro obě strany.
Spíše se taková věc mohla stát někde v kosmu,
v těch světech různých a stvořených na různý způsob,
než na kterékoli jedné a určité zemi.

PLETENÝ ŠAT MĚLI DŘÍVE než suknici tkanou;
ta přišla až po železe; vždyť bez něho látku
nemožno tkát, ani vyrobit taková hladká
vřetena, paprsky, cívky a drnčící brda.
Muže přivedla příroda k předení vlny

dříve než ženy; jeť veškeré pohlaví mužské
v řemesle obratnější a o mnoho lepší.
Pak rolníci drsní v tom začli spatřovat nečest;
proto se rozhodli ženským to přenechat rukám,
zároveň sami se roboty podejmout tuhé
a tuhou prací své ruce i kolena tužit.

Vzorem v setí jim byla příroda sama,
tvůrkyně všeho, i mistryní ve štěpování,
protože pecky i žaludy spadale z větví
viděli vyhánět na jaře pometla prutů;
proto i do kmenů štípit se rozhodli rouby
a pro mladé odnože do hlíny dolíky hloubit.
Potom pokaždé jinak své políčko milé
zkoušeli pěstít; vždyť viděli plodiny plané,
jak krotnou dík péči a půdě pěstěné pěkně.
Do hor couvat den ze dne nutili lesy
a dole na úpatí přát roviny rolím,
tak aby získali v pláních i po chlumech louky,
rybníky, strouhy, lány i vinice bujné
a stříbřitý pás je vroubil a přetínal oliv,
táhna se po údolích a vršcích a pláních,
tak jako dnes, kdy pestrou krajina krásou
a sladkými štěpnicemi se protkána zdobí
a dokola kolem ji bujarý vinohrad věncí.

Ptáků lahodný hlas člověk napodoboval
ústý o mnoho dřív, než dokázal zpívat
a s libostí naslouchat hladce se linoucí písni,
a teprve zefyr svým hvizdem v rákosí dutém
na dutou třtinu si naučil pastýře pískat,
až zvládli ponenáhlu to líbezné lkání,
jež zpívá a vydává flétna zpod tisknoucích prstů,
dítko odlehlých lesů a hájů a hvozďů,

pastýřských pustin a jejich blažené prázdňě.
Takto se konejšilo a kochalo srdce,
krmí už nasyceno; tu vhod přijde všecko;
tu nejednou do měkké trávy si lehnuvše spolu
a do stínu velkého stromu blíž potůčku vody
prostředky nevelkými své těšili tělo,
zvláště když nebe se smálo a zelený pažit
v jarním období roku se zapestřil kvítím.

Tehdy si na škádlení a na hovor zvykli
i na sladký smích; to rozkvetla vesnická músa.
Tehdy kol hlav a ramen si vinuli věnce
z květín a listí, jak rozmar jim veselý velel,
a toporně, mimo takt se nutíce k tanci,
toporným chodidlem tepali matičku zemi;
odtud sladký smích a srdečný řehot,
že všecko jim bylo nové a podivuhodné.

Odtud i stráže si za spánek útěchu našly:
ohýbat hlasy a rozličné nápěvy zpívat
či našpulit pysky a v otvory šalmaje foukat;
to převzali hlídači stád a činí tak podnes.
Začali dbát i taktu a rozkoš a libost,
s níž slýcháme hudbu dnes, není za nehet větší,
než jakou z ní měli ti lesní synové země.

Přítomná věc je ve cti a silně se líbí,
pokud jsme neměli dřív něco příjemnějšího;
leč s objevem novým a zpravidla dokonalejším
smysl pro ono staré se ničí a mění.
I přestal jim chutnat žalud a pohrdli lůžky
vystlanými jen senem a kupami listí.

Vážnosti pozbyl i oblek z kůže; ten prvně

spatřen budil, jak myslím, takovou závist,
že kdo ho první nosil, byl zákeřně zabit;
a přece vzal zasvé a na cáry v krvavé rvačce
ho roztrhali, jež nebyly k ničemu dobré.
Tenkrátě kůže — a nyní šarlat a zlato
touhou člověka trýzní a trmácí válkou;
tím větší je tuším vina, jež ulpěla na nás.
Nahého rozence země, jenž kožešin neměl,
trápil mráz; zato našinec nevezme škody,
nemá-li nach a klenoty na něm a zlato;
k ochraně těla mu stačí laciná látka.

Darmo se tedy a naprázdno lopotí lidstvo
po celý život a planým se věnuje vášním —
a není divu, když nezná v majetku míru
a vůbec tu mez, až po kterou rozkoše rostou;
tak života loď se znenáhla na hloubce octla
a veliké vlny války se vzedmuly ze dna.

Bdělé slunce a luna, jež vozí své světlo
kol otáčivé a veliké svatyně světa,
o střídě ročních dob jim ponětí daly,
a že to běží dle pevného počtu a řádu.

Už bydlili ve stínu stěn a mohutných věží,
na dílčích lánech a v mezích orali zemi,
mořskými plachetnicemi se pestřilo moře
a spojence ku pomoci už vázaly smlouvy,
když hrdinské činy se jali zvěstovat veršem
básníci; nedlouho předtím se vynašlo písmo.
Proto náš věk se nemůže dohlédnout dějin
starších, leda když rozum jim na stopu přijde.

Plavidla, šlechtění půdy a zákony, hradby,

nástroje, silnice, látky a podobné věci,
výsady všechny i veškeré životní slasti,
obrazy, básně a mistrovsky ztvárněné sochy,
to přinesl cvik a zkušenost zvědavé mysli,
když tak pozvolna vpřed krok za krokem šli.

Z neznáma znenáhla věci tak dobývá doba
všecky a rozum je vyzvedá na světlo světa;
vidouce v duchu, jak jedno je druhému svící,
konečně na samý vrchol se dostali uměn.